

Barn som medborgare i en värld full av texter

Catarina Schmidt, Göteborgs universitet

Den här modulen fokuserar på vikten av att elever får samtala, läsa och skriva i meningsfulla sammanhang i förskoleklassen och årskurs 1-3. Modulen genomsyras av språkutvecklande förhållningssätt, vilket enkelt uttryckt innebär att eleverna får möta och använda språk för att lära i alla ämnen. I modulen resoneras genomgående kring undervisning som ett *socialt rum*, det vill säga en social gemenskap där texter används på olika sätt. Ett sådant socialt rum har betydelse för eleverna som personer och för deras lärande. Vilka aktiviteter kring texter involveras eleverna i och på vilka sätt möter undervisningen elevernas skilda behov? Dessa frågor återkommer i modulens artiklar och behandlas i relation till barns erfarenheter av texter och flerspråkiga elevers förutsättningar.

I de olika artiklarna presenteras stödstrukturer som kan användas för att stötta eleverna i att skapa, skriva, läsa och förstå olika typer av texter med olika ämnesinnehåll. Begreppet text innefattar i modulen en mängd olika texttyper och olika medier. Det kan vara allt från bilderböcker till datorspel och läromedelstexter. Målet är att lärare tillsammans ska vidareutveckla sitt sätt att arbeta och reflektera över möjligheter för eleverna att skriva, läsa och lära i alla ämnen. I modulen finns, som titeln till den här artikeln anger, en syn på barn som medborgare i en värld full av texter, som de behöver kunna läsa, tänka om och kritiskt granska, både i och utanför skolan.

I den här inledande artikeln betonas vikten av att i alla ämnen stödja eleverna i deras språk-, läs- och skrivutveckling. Artikeln tar sin utgångspunkt i Lgr 11 samt skollagen och barnkonventionen. Det är i undervisningen och genom undervisningens textrepertoar som elevernas aktiva deltagande och lärande möjliggörs. Det övergripande målet för undervisningen är att ämnesinnehållet görs begripligt för eleverna och att eleverna får använda samma innehåll i sin egen kommunikation och för sitt eget lärande. På så sätt kan eleverna förberedas inför att delta i samhället på lika villkor.

Kommunikation och förståelse i alla ämnen

Kommunikation genom olika typer av texter och medier är en del av undervisningens syfte i alla ämnen:

Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva ska varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga. (Lgr 11, kapitel 1)

Språkutvecklande undervisning som främjar kommunikation och förståelse i alla ämnen ger

eleverna en allt större omvärldsförståelse. Genom undervisning utifrån olika ämnesinnehåll kan eleverna få möjligheter att läsa och skriva om *sin värld och sina erfarenheter* samtidigt som de läser, skriver och lär om *nya fenomen och sammanhang* i den värld de är en del av.

Vikten av att undervisningen fokuserar på kommunikation och förståelse tydliggörs i kursplanernas kunskapskrav. I NO ska eleverna i slutet av årskurs 3 kunna beskriva och ge exempel på enkla samband i naturen utifrån upplevelser och utforskande av närmiljön. Eleverna ska även kunna samtala om innehåll som återfinns i skönlitteratur, myter och konst som handlar om naturen och människan. I kunskapskravet för SO i årskurs 3 uttrycks att eleverna ska kunna ta del av enkel information i olika medier och samtala om elevnära samhällsfrågor genom att framföra, ge kommentarer eller ställa frågor. Eleverna ska även kunna visa sin kunskap och sin förståelse genom exempelvis enkla sammanställningar.

Hösten 2016 infördes kunskapskrav för årskurs 1 i svenska och svenska som andraspråk. Enligt dessa kunskapskrav ska eleverna kunna läsa enkla och elevnära texter genom att ljuda och använda sig av helordsläsning. Med utgångspunkt i lärares högläsning ska eleverna också kunna ”föra enkla resonemang om texters tydligt framträdande innehåll” (Lgr 11). Det är samtidigt så att undervisningen redan från förskoleklassen behöver blicka mot övriga kursplaners kunskapskrav som gäller för årskurs 3 och som innefattar såväl ämneskunskaper som språkliga förmågor gällande kommunikation och förståelse. Undervisningen i svenska och svenska som andraspråk ska leda till att eleverna i slutet av årskurs 3 ”kan läsa bekanta och elevnära texter med flyt genom att använda lässtrategier på ett i huvudsak fungerande sätt” (Lgr 11). Den ska dessutom leda till att eleverna utvecklar vad som benämns som grundläggande läsförståelse.

Genom undervisningen behöver eleverna få tillgång till förhållningssätt och strategier för att läsa och förstå samt för att skriva olika typer av texter. Ett sätt att stötta eleverna i detta är att författa texter gemensamt och sedan låta eleverna bearbeta texterna i par eller på egen hand. När eleverna arbetar med innehåll som gjorts begripligt för dem kan de successivt få syn på företeelser som har med språkets struktur att göra, som exempelvis meningsbyggnad, stavning och interpunktion. Språket utgör både medel och mål för lärande. Muntlighet, samtal, läsning och förståelse av texters innehåll liksom textproduktion och medvetenhet om språkets struktur är betydelsefulla delar i undervisningen. Dessa delar, eller förmågor, hänger tätt samman och är avhängiga av varandra.

Läsa och skriva i alla ämnen

Enligt Lgr 11 ska eleverna förberedas inför en komplex verklighet med ett stort informationsflöde och en hög förändringstakt. Att söka, sortera och tolka information är förmågor som betonas. Utbildningens likvärdighet förklaras på följande sätt:

Undervisningen ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov. Den ska främja

elevernas fortsatta lärande och kunskapsutveckling med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper. (Lgr 11, kapitel 1)

Utifrån ovanstående citat kan undervisning aldrig utformas lika för alla. Det innebär att det ska finnas *utrymme* för eleverna att läsa, skriva och lära på olika sätt. Undervisningens utrymme behöver alltså vara möjlig att expandera i relation till elevernas proximala utvecklingszon (Vygotsky, 1978). Läsandet och skrivandet i alla ämnen, baserat på en bred textrepertoar, ska stödja elever i förskoleklassen och årskurs 1-3 så att de utvecklar såväl ämneskunskaper som nödvändiga läs- och skrivförmågor. Undervisningen behöver därför ta sin utgångspunkt i det som eleverna redan kan och på samma gång ha högt ställda förväntningar på dem. Eftersom eleverna har olika förkunskaper och befinner sig på olika språkliga nivåer behöver undervisningen vara möjligt att individanpassa. Som lärare kan det vara bra att fundera på vad individanpassning betyder i den egna undervisningen och hur ens egna elever ges möjlighet till delaktighet och lärande.

Språk och begrepp i alla ämnen

Lärare och elever använder språket som verktyg i alla ämnen och eleverna visar ofta sina kunskaper genom språkliga uttrycksformer. Därför behöver eleverna få pröva på och lära sig att använda relevanta uttrycksformer i olika undervisningssammanhang och utifrån olika ämnesinnehåll. Att förstå ämnesspecifikt språk är en del av kunskapen i ett ämne. Om eleverna genom undervisningen får tillgång till språk, i form av ord och begrepp, för att kunna beskriva och förklara orsakssamband och fenomen, kommer de också få lättare att tillägna sig och använda ämneskunskaper. Begrepp som exempelvis *kraft* och *energi* betyder en sak i NO, men kan få en annan betydelse i mer vardagligt tal. Detta behöver eleverna göras uppmärksamma på, och särskilt gäller det många av våra flerspråkiga elever. Orden och begreppen behöver sättas in i sammanhang och användas av såväl lärare som elever i undervisningen (Cummins, 2000, 2001). På så sätt kan eleverna successivt stödjas i att använda ett allt rikare vardagsspråk och ett allt mer specifikt ämnesspråk i sin egen kommunikation. Som lärare kan det därför vara bra att fundera över vilka möjligheter eleverna får att aktivt använda språket i relation till olika ämnesinnehåll i undervisningen.

Texter i alla ämnen

Det centrala innehållet i kursplanerna visar på nödvändigheten av att eleverna får ta del av en bred textrepertoar som baseras på olika texttyper, återfinns inom olika medier och sammantaget täcker ett stort ämnesinnehåll. I den textrepertoar som framträder i kursplanerna ingår berättande, poetiska, beskrivande, förklarande och instruerande texter. Det som eleverna läser, samtalar och skriver om i undervisningen kan utgå från exempelvis läromedel i tryckt eller digital form, barn- och ungdomslitteratur, sånger, myter och lyrik eller olika ämnesfakta i filmer, tv-program och böcker. Texter som ska ingå i

undervisningen kan också vara olika slags grafisk information såsom tabeller, diagram och bilder, i tryckt form eller i webbtexter.

När eleverna läser, samtalar om och drar slutsatser från texter, tillsammans eller på egen hand, kan olika ämnens innehåll integreras och vävas samman i undervisningen. Om eleverna exempelvis görs delaktiga i att berätta om ljud och ljus i NO, kan samtidigt ämnen som teknik, svenska, svenska som andraspråk och modersmål integreras. När eleverna stannar upp och använder specifika ord och begrepp samt utforskar och ställer frågor kan de göra det på sitt modersmål i form av exempelvis spanska eller finska samt på svenska. Genom att eleverna får skapa egna texter i form av filmer, böcker eller tidningar med egna illustrationer eller fotografier, visar de samtidigt sina kunskaper om det som de tidigare undersökt, läst och samtalat om.

Läs- och skrivförmågor i samspel

Läsning har länge förklarats som att processer för avkodning respektive förståelse samspekar och stödjer varandra. Ofta har formeln $avkodning \times förståelse = läsning$ använts som en förklaringsmodell för detta. Avkodning innebär att läsaren kan identifiera och så småningom ortografiskt känna igen skrivna ord eller delar av ord. En läsare som läser ortografiskt behöver inte längre lägga energi på att ljuda samman orden utan avkodar på ett snabbt och säkert sätt ord eller delar av ord (Elbro, 2004). För att nå en säker avkodning behöver eleverna ha utvecklat fonologisk medvetenhet, det vill säga en medvetenhet om språkets ljud (Svensson, 2009). Att förstå skriven text innebär, i sin tur, att en tolkning har gjorts och att förståelse nåtts utifrån det.

Två svenska läsforskare, Caroline Liberg och Åsa af Geijerstam (2012), framhåller att synen på läsförmåga är bredare idag än för ett tiotal år sedan. De uppfattar att följande aspekter på läsning betonas inom dagens forskning:

- *att kunna läsa av*
- *att förstå innehållet i en text såväl på ytan som på djupet*
- *att kunna använda och vara intresserad av innehållet i en text på olika sätt beroende på sammanhanget för läsandet och syftet med texten och läsandet*
- *att se på en text med kritisk blick, när det gäller framförallt de sammanhang, funktion, innehåll och form, samt kunna se hur dessa förhåller sig till varandra och att förändringar i exempelvis form förändrar innehåll, funktion osv.*

(Liberg & af Geijerstam, 2012, s. 12)

Det som Liberg och af Geijerstam gör ovan är att de vidgar synen på vad avkodning och förståelse kan innebära. De betonar de olika sätt som texter kan användas på liksom behovet av att kunna granska texter kritiskt. Förståelse av hur texter, som exempelvis bilderböcker, sakprosa, diagram och tabeller, är uppbyggda har stor betydelse. Att förstå

skriftspråkets princip, det vill säga sambandet mellan ljud och bokstav, utgör en nödvändig grund men innebär inte i sig en lösning på läsningens mål och mening: förståelse.

Undervisningen behöver stödja eleverna i att utveckla förståelse för texters innehåll parallellt med att den stödjer eleverna i att utveckla kunskap om ljud och bokstäver. Den läs- och skrivförmåga som det idag ställs krav på berör alltså flera delförmågor. Dessa behöver vara i samspel och utgå från ett meningsfullt innehåll.

Betydelsen av att följa och stödja elevernas utveckling av fonologisk medvetenhet, deras bokstavskännedom och deras första skrivna ord, skildras steg för steg från nivå A till nivå B i bedömningsstödet *Nya Språket lyfter* (Skolverket, 2016, s. 37-60). Dessa två nivåer åskådliggör elevernas första steg mot att finna engagemang för läsning och skrivande samt hur de kan gå vidare när de väl har förstått skriftspråkets princip. Kartläggning av elevernas läs- och skrivutveckling ger lärare väsentlig information om hur undervisningen kan individanpassas och varför. Om vissa elever redan har en delvis eller fullständigt utvecklad fonologisk medvetenhet, behöver undervisningen anpassas därefter. På samma gång behöver undervisningen anpassas till de elever som ännu inte har utvecklat medvetenhet om språkljud. Samma sak gäller för den undervisning som fortsatt ska stödja eleverna i att nå läsförståelse, stava och skriva om det de lärt sig med egna ord så att andra förstår.

Marianne Skoog (2012) pekar i en klassrumsstudie i förskoleklassen och årskurs 1 på vikten av att bokstäver och ljud inte blir det som ensamt dominerar undervisningens innehåll. De frågor som, enligt henne, behöver ställas är: ”utifrån vilka innehåll ska eleverna lära sig läsa och skriva och vilka innehåll förmår att engagera eleverna?” (Skoog, 2012, s. 210). Det är viktigt att komma ihåg att undervisning behöver utgå från ett innehåll som motiverar och engagerar. Det arbete som läggs ner på att eleverna får skapa mening kring texter, genom att dra slutsatser och relatera innehållet till egna erfarenheter, lägger en grund för ett livslångt lärande. Undervisningens utrymme behöver vara sådant att det är möjligt för eleverna att visa sin kunskap på olika nivåer och på olika sätt.

Att utgå från värdegrunden

I kapitel 1 i Lgr 11 framhålls att all undervisning ska präglas av respekt och vila på demokratins grund. Vidare understryks att undervisningen ska vara icke-konfessionell, likvärdig och leda till att eleverna utvecklar förståelse för andra människor. Susanne Hobohm (2003) betonar att de lagar och förordningar som styr grundskolans arbete visar barnets rätt att ”bli sedd inte bara som elev, utan också som en människa som ska få utrymme att bibehålla sin egen personlighet och som har rätt att bli sedd för den han eller hon är” (s. 106). Skollagen framhåller att grundskolans utbildning ska utformas så att den bidrar till personlig utveckling och förbereder eleverna för aktiva livsval (2010, 9 kap. 2 §) och det står vidare att eleverna ska ”ha möjlighet att ta initiativ till frågor som ska behandlas inom ramen för deras inflytande över utbildningen” (2010, 4 kap. 9 §). Detta tydliggör betydelsen av att eleverna görs delaktiga i undervisningen.

I en granskning av Skolinspektionen 2011 framkommer det att elevers inflytande och delaktighet generellt behöver förtydligas och förstärkas i undervisningen. Granskningen visar att uppdraget kring värdegrund och demokrati tenderar att genomföras i separata delar, där ”elevernas kunskapsutveckling är en del, ett främjande och förebyggande värdegrundsarbete en annan och det demokratiska medborgarfostrande uppdraget en tredje” (Skolinspektionen, 2011, s. 9). Skolinspektionen lyfter fram att eleverna ska ges möjlighet att utveckla demokratisk och medborgerlig kompetens *samtidigt* som de läser och skriver och också *genom* de sätt som de erbjuds att läsa och skriva i olika ämnen.

Även barnkonventionen tydliggör betydelsen av läraren som lyssnar på sina elever, försöker ta deras perspektiv och ser till deras bästa. I artikel 2 i konventionen betonas alla barns lika värde och medborgerliga rättigheter. Det slås fast att åtskillnad inte får göras av något slag oavsett hudfärg, språk, religion, etnicitet eller funktionsnedsättning. När det gäller barns delaktighet och inflytande utgör artikel 12, 1 § i barnkonventionen en grundbult:

Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

Såväl skollagens som barnkonventionens innehåll går att koppla till de texter, och aktiviteter kring dem, som eleverna möter i undervisningen. Barns rätt till åsikts- och yttrandefrihet berör både de olika tolkningar som eleverna kan göra av texters innehåll och de texter de erbjuds att skapa.

Identitetsinvestering – att finna vägar för att representera sig själv

Jim Cummins (2000, 2001) har under flera decennier forskat kring villkor för skolframgång bland flerspråkiga elever i Kanada. De villkor som Cummins lyfter fram är väsentliga för alla elever oavsett språkbakgrund. En viktig utgångspunkt för effektivt och meningsfullt lärande enligt Cummins (2000, 2001) är ett stort engagemang bland eleverna och att de ges möjlighet att delta med sina unika personligheter, något han benämner *maximal identitetsinvestering*. Cummins resonemang om identitetsinvestering belyser att lärare måste lära av sina elever om deras kultur, bakgrund och tidigare kunskaper, vilket då också inkluderar språkkunskaper. Det är viktigt att påpeka att Cummins inte avser att lärare minutiöst ska kartlägga elevernas samtliga erfarenheter och de resurser de besitter. Snarare handlar det om ett förhållningssätt där man som lärare är genuint nyfiken på sina elever. Om en elev upplever eller tror att hans eller hennes erfarenheter inte värderas eller ses som ”tillräckligt bra” kommer eleven troligen vara mer tveksam till att, eller inte alls vilja, investera sin egen identitet i undervisningen. Detta kan då utgöra ett hinder för interaktion och därmed för språk-, läs- och skrivutveckling. För att maximal identitetsinvestering ska möjliggöras blir därför lyhördsenheten inför varje elev av stor vikt, något som självklart gäller alla elever oavsett språklig bakgrund. Trygghet och en känsla av att ”här duger jag” är nödvändigt för att eleverna ska våga visa vad de tänker och tror. På det sättet kan

undervisningen innebära ett socialt rum där varje elev finner vägar för att representera sig själv i relation till undervisningens innehåll och mål. När elever finner vägar för att representera sig själv innebär det att de vill och vågar berätta om sig själva och sina erfarenheter. Att representera sig själv innebär alltså att visa vem man är och vill vara. Det är bland annat detta som Cummins (2000, 2001) avser med maximal identitetsinvestering.

Barns olika erfarenheter och uppväxtvillkor har att göra med skillnader i socioekonomisk bakgrund, såsom föräldrars utbildningsnivå, inkomst, förmögenhet eller boendeform, och berör också etnicitet och genus. Ofta samspelar dessa sociala faktorer, vilket gör att de griper in i varandra och samvarierar (de los Reyes m.fl., 2005). Det gör att skillnader som exempelvis kön inte kan tolkas endimensionellt. Elever med en viss etnisk bakgrund kan inte beskrivas på enbart ett sätt då också genus, socioekonomisk bakgrund och ålder spelar roll. Skillnader mellan elever kan även beröra minoriteters relation till majoriteten. Det kan givetvis upplevas som svårare att vara utanför majoriteten, det vill säga att vara den elev som skiljer sig från klasskamraterna på något sätt. Det betyder att vissa grupper av elever eller vissa elever kan behöva lärarens särskilda stöd, något som också relaterar till Cummins tankar om identitetsinvestering. Frågor man kan ställa sig som lärare är hur det är att vara en viss elev i ett visst undervisningssammanhang. Vad innebär det att lyhört möta denne elev i relation till de texter som används i undervisningen?

I den film som ingår i denna del av modulen lyfts skönlitteratur fram som *ett* sätt att integrera frågor om likvärdighet och skillnader. Att läsa och samtala om Jonne som inte kan simma eller om Fadumah som vill lära sig simma kan vara *ett* sätt att närma sig både det som är gemensamt och skiljer sig mellan elever i en och samma klass (Ryberg & Lepp, 2007; Storck & Spee, 2007).

Undervisningens textrepertoar

Möjligheter för kommunikation och förståelse i alla ämnen kan skapas genom samtal om olika slags texter, som filmer, tv-program, sagor och konst. Det är önskvärt att olika aktiviteter kring texter hänger ihop och hakar i varandra så att innehållet blir begripligt för eleverna. Undervisningen behöver dessutom genomsyras av den värdegrund som beskrivs i Lgr 11.

Värdegrunden, skolans demokratiska uppdrag och de övergripande kunskapsmålen hänger tätt samman med varje ämnes syftesbeskrivning och kunskapskrav i Lgr 11.

Undervisningens textrepertoar och de olika aktiviteter som eleverna involveras i behöver förena dessa tre delar i läroplanen till en helhet. Textrepertoaren är en viktig grund och förutsättning för detta. I det sociala rum som skapas genom undervisningen är det just texterna som läraren och eleverna samlas kring. Därför är de olika slags texter som används i undervisningen i förskoleklassen och årskurs 1-3 av stor betydelse.

Det förslag till undervisningsaktivitet som finns i denna del handlar om att inventera textrepertoaren i den egna verksamheten och sedan diskutera den tillsammans med

kollegorna. Som ett stöd i inventeringen finns en matris. Syftet är att ni ska få syn på det som eventuellt kan vidgas, kompletteras eller kanske balanseras i den textrepertoar som eleverna erbjuds i undervisningen. Frågor man som lärare kan ställa sig är *vilka* texter som eleverna får använda, *vilka* igenkänningsmöjligheter texterna ger samt *hur* texterna möjliggör att eleverna utvecklas och når kunskapskraven i olika ämnen. Ytterligare frågeställningar berör de aktiviteter som eleverna involveras i utifrån undervisningens texter. Det är viktigt att betona att denna uppgift inte ska ses i termer av ”rätt” eller ”fel” utan istället i termer av prövande och utforskande.

De barn som växer upp nu och som är elever i förskoleklassen och årskurs 1-3 är i sanning medborgare i en värld full av texter. Den textrepertoar som de erbjuds är väsentlig för deras möjligheter att lära. Lika väsentlig är den undervisning som planeras med utgångspunkt i denna textrepertoar.

Referenser

- Cummins, J. (2001). *Negotiating Identities. Education for Empowerment in a Diverse Society*. Los Angeles: California Association for Bilingual Education.
- Cummins, J. (2000). Andraspråksundervisning för skolframgång – en modell för utveckling av skolans språkpolicy. I: Kerstin Naucélér, red: *Symposium 2000: Ett andraspråksperspektiv på lärande*, s. 1-22. Stockholm: HLS förlag.
- de los Reyes, P., Molina, I. & Mulinari, D. (2005). Maktens (o)lika förklädnader: Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige. Stockholm: Atlas.
- Elbro, C. (2004). *Läsning och läsundervisning*. Stockholm: Liber.
- Hobohm, S. (2003). *Barnets rätt: Handbok för vuxna*. Stockholm: Liber.
- Konventionen om barnets rättigheter (2015). *Barnkonventionen*.
<http://www.barnombudsmannen.se/publikationer/bestall-och-ladda-ner/konvention-om-barnets-rattigheter---med-strategi-for-att-starka-barnets-rattigheter-i-sverige/> [hämtad 2015-01-04]
- Liberg, C. & af Geijerstam, Å. (2012). Ett brett perspektiv på läsning. I Skolverket: *Med fokus på läsande. Analys av samstämmigheten mellan svenska styrdokument, ämnesprov i svenska och PIRLS 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Skolinspektionen (2011). *Skolornas arbete med demokrati och värdegrund*. Kvalitetsgranskning skolinspektionen (rapport 2012:9).
<http://www.skolinspektionen.se/Documents/Kvalitetsgranskning/demokrati/kvalgr-demokrati-slutrapport.pdf> [hämtad 2015-01-04]

Skollagen (SFS 2010:800). http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/?bet=2010:800#K10 [hämtad 2015-01-07]

Skolverket (2016). Förskoleklassen – Ett kommentarmaterial till läroplanens tredje del. Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2014). Förskoleklassen – uppdrag, innehåll och kvalitet. Stockholm: Skolverket

Skolverket (2011). Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 (reviderad 2016). Stockholm: Skolverket.

Skolverket (2012). Nya Språket lyfter! Bedömningsstöd i svenska och svenska som andraspråk för grundskolans årskurs 1-6. Stockholm: Skolverket.

Skoog, M. (2012). *Skriftspråkande i förskoleklass och årskurs 1*. Örebro: Örebro Studies in Education 33.

Svensson, A. (2009). *Barnet, språket och miljön*. Lund: Studentlitteratur.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Process*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Bilderböcker

Ryberg, U. & Lepp, M. (2007). *Jonne kan inte simma*. Stockholm: En bok för alla.

Storck, Å. & Spee, G. (2007). *Baddräkten*. Stockholm: En bok för alla.